

KLASİK GELENEK I: KÖKLER, İZLER VE ETKİLER

Binnur GÜRLER*

Sanat; mimari, resim ve heykeli olduğu kadar edebiyat ve müziği de içeren bir terimdir. Fakat bir nesne ile fiziksel sunuşa sahip olan sanat dalları her zaman insanın çevresinin parçasıdır ve böylece sanatın görsel etkileri insan yaşantısına direkt olarak katılmaktadır. Hala görsel bir gerçeklik olarak var olan mimari, resim ve heykel tarihsel sürekliliğe sahiptir. Karanlık çağlarda görsel zincir kırılmış olmakla birlikte görsel gelenekte kesin bir boşluk yoktur. Hatta usta ile çırak arasındaki kişisel devamlılık zaman zaman kopmuş olsa bile arta kalan görsel eserlerle nesilden nesile etkilenme sürmüştür.

Şimdiki zaman içerisindeki bir yaratı geçmişin bilgisine bağlıdır. Şimdi var olanın anlamı ve yorumu, onunla beraber bugüne kadar gelenin anlamı ve yorumuyla ilişkilidir ve ancak beraber düşünülebilirler. Gelenekle benzerlikler kurulmadıkça anlam ve yorum gerçekleşemez. Yaşamla ilgili davranışların yapısında yer alan gelenek tarihsel süreçte dönemler ve stiller içerisinde geçişlerle izlenebilir. Kanıtlar, yeniliği geleneğe bağdaştırma çabasının sürekli olduğunu gösterir. Devam edegelen yaşantı içerisinde, yeni bir eğilim kabul edilirken, tezat gibi görünen önceki örnekler korunarak değerlendirilmekte ve böylece gelenek yaşatılmaktadır.

Görsel sanatlar içerisinde özellikle resim ve heykel insanlığın alın yazısıyla yakından ilişkilidir: Kadın ve erkeğin bir tanrı ya da bilinmez varoluş durumları, fertler ya da topluluklar arasındaki ilişkilerin kurulması, aşk ve nefret, yaşam ve ölüm arasındaki uzlaşma, dünyasal varlıklar ve ruhsal ölümsüzlük. Sadece resim ve heykelle insanlığın bu alın yazısı görsel imajlar olarak verilebilmiştir.

* Doç.Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Öğretim Üyesi.

Odysseia ile başlayan çizgide ortaya konan mitoslar ve davranış kuralları repertuarı içinde kişinin bireysel serüvenine ağırlık verilmiştir. Böylece Avrupa'da yüzyıllar boyunca bu çıkış noktasının unutulmadığı çeşitli akımlarda ortak özelemler ortak görüşlere sahip bir toplumun ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur¹. Batı uygarlığı antik Yunan kaynaklarından gelişerek felsefe, bilim ve sanat geleneğini bu kaynaktan almıştır. Dünyanın diğer büyük uygarlıklarından bu açıdan farklıdır². Antik Yunan uygarlığının büyüklüğünün temelinde başlıca prensip olan uyum yer alır. Bu uygarlık ve onu oluşturan düşünceler panhellenik şehirlerle ve Hellas topraklarıyla sınırlı kalmamış bugünkü Batı uygarlığının çerçevesini oluşturmuştur³.

Batı, tarihinin başlangıcı olarak iki hareket noktası kabul eder: Roma'nın kuruluşu ve İsa'nın doğumu. Batı, kültürünün bu iki kökenini kendisinde birleştirmiştir. Roma, ortaya koyduklarıyla bir yol gösterici olmuştur. Oysa Roma kültürü bir alıntı kültürüdür. M.Ö. 4. yüzyılda Roma, tarih sahnesine Yunan dünyasının bir uydusu olarak çıkar. Edebiyatı ve görsel sanatları ise art arda gelen Hellen dalgalarının Roma'ya sürekli çarpması olarak tanımlanabilir. Bir özümleme dehası olan Roma, yabancı biçimler ve temalar arasında ustaca seçim yapar.

Diğerlerine oranla küçük bir kıta olan Avrupa'nın ortak kültür varlığının öğeleri antik çağ ve bu çağın felsefesi, Roma İmparatorluğu ve bunun hukuki ve siyasi düzeni, Hıristiyanlık ve İncil, demokrasi ve modern zamanlarda gerçekleşen sanayi devrimidir. Yerleşmiş bir kanyaya göre, Avrupa uygarlığı, Yunanlılardan, Romalılarından ve Yahudilerden mirastır⁴. Avrupa, Yunanistan'a belirli bir insan ve toplum kavramının biçimi ve ana çizgilerini, Roma İmparatorluğu'na siyasal ve hukuksal kavramlardan oluşan bir çerçeveyi, Hıristiyanlığa ise bir uygarlığın ruhunu ve özünü borçludur⁵. Yunan ortaçağı Doğu Akdeniz'i ve Ege kültürünü klasik kültüre götürmüştür. Bunu Hellen

¹ Edith Hamilton, *The Greek Way To Western Civilization*, New York 1948,1.

² Bertrand Russell, *Wisdom Of The West*, London 1960 (2nd ed.),13.

³ Bertrand Russell, *Wisdom Of The West*, 35.

⁴ Claude Delmas, *Avrupa Uygarlık Tarihi (Çeviren Nihal Öno)*, İstanbul 1973,5.

⁵ Claude Delmas, a.g.e, 7.

rönesansından bin yıl sonra yeni bir çürüme bunalımı ve yeni bir doğuş izler: Avrupa uygarlığının doğuşu⁶.

Avrupa uygarlığının köklerinden biri olan antik Yunan uygarlığının birden bire doğuşunu açıklamak ölçüsünde güç ve şaşırtıcı bir iş yoktur. O uygarlığı kuran ögeler zaten binlerce yıldan beri Mısır ve Mezopotamya’da bulunmaktaydı, oradan da komşu ülkelere yayılmıştı. Fakat Yunanlılar sağlayana değin belirli ögeler eksik kaldı. Onların sanat ve edebiyatta başardıklarını herkes bilir. Fakat salt anlıksal alanda yaptıkları apayrı niteliktedir⁷.

Hepsi değil fakat büyük bir bölümü tutkulu, mutsuz, kendisiyle savaşta, anlıkla bir yöne, tutkuyla başka bir yöne yönelmiş, sanatı yaratan imge gücüne ve cehennemi yaratan kendi hakkını istemli bir biçimde arama tutumuna sahip kişilerdir. Dünyayı hiçbir şey bütün bir gelecek için onların değiştirdiği ölçüde değiştirmedir⁸. Tarihçiler batı uygarlığının tümü için Hellas topraklarının bir anne olduğunu vurgular⁹.

Bugün antik Yunan ve Roma dünyasını tanımlayan “klasik” kelimesi¹⁰ Avrupa sanatında bir geleneği anlatır. Daha çok Roma ve Rönesans gözlüğü ile bakılmış bu dünyaya duyulan aşkın kalıntıları Avrupa’ya Rönesans dönemi ile katılmıştır. Edebiyatta ve sanatta antik Yunan öğretilerinin özümsemiği görülür. Bu kültürün topraklarına giden köklerin verdikleri hiçbir zaman kaybolmayan bir zevkle eserler yaratır. Zevkin oturmuş ölçüleri, güzelliğin standardı, estetiğin felsefi temeli, güzellik idealinin yerleşik durumu insanlığın birçok jenerasyonu

⁶ Claude Delmas, a.g.e.,16.

⁷ B.Russel, Batı Felsefesi Tarihi 1 (Antikçağ), Bilgi Yayınevi, Ankara 1972 (2.Baskı),69.

⁸ B.Russel, Batı Felsefesi Tarihi 1 (Antikçağ),90.

⁹ J.C.Stobart, The Glory That Was Greece, London 1964, 1; bu konuda daha geniş bilgi için bakınız: Edith Hamilton, The Greek Way To Western Civilization, New York 1948, 169-190.

¹⁰ The Oxford Companion To Classical Literature (Compiled and edited by Sir Paul Harvey) Oxford At The Clarendon Press, 1951, 106. Kelime Latince *classicus*’dan (yüksek sınıfa ait) gelir.

boyunca Hellas'ın sağladığı binlerce konu ile olmuştur. Eserlerin özel bir zevk için değil şehirlerin ve tanrıların onurlandırılması için yapılması, romantik olmayışları ve idealist oluşları bu uygarlığın yaratma gücünün üç etkenidir¹¹.

Yunan mimarisi, heykel ve resmi yaşayan canlıların özellikle insanın karakter ve davranışlarının tipik formu olarak tanımlanır. Sadece insan bedeninin yapısı ve hareketi değil insan ruhunun aktif ve pasif duyguları da betimlenir. Özel gözlemlerin bolluğu bu sanata evrensel bir tecrübe kazandırmıştır. Böylece olağan üstünün çokluğunu yakalayıp düzenleyerek klasik sanatın sonsuz zaferini oluşturmuşlardır. Aynı zamanda aşılabilir bir bariyer kurmuşlardır. Onların formülü insan biçimini ortaya koyar. Klasik güzel pozda hareket dinlenerek yumuşar. Klasik pathos motifinde ise durgunluktan sıyrılır. Böylece klasik sanatta hem hareketsizlik hem de hareket nesnede aynı prensiple ortaya çıkar¹².

Antik Yunan insanlığa mitoloji hediye etmiş ayrıca Avrupa uygarlığının gelişimini sağlamıştır. Başarı nedenlerinden biri dokunulamaz ve kirlenemez bir zamana ait olmalarıdır. Akdeniz dünyasında çok yüksek hayal güçleri ve rekabet arzularıyla o kadar övülmüşlerdir ki bugün gezegenimizde onların yaşadığı gibi bir yer olmadığı düşünülür. Sanatları yüzyıllar boyunca hayran olunarak devam ettirilmiştir. Onların oluşumlarında İsa'nın doğumundan birkaç yüzyıl önce bu insanların gelecek kuşakları etkileyecek yerleşim, çevre, dil, ahlaki ve manevi değerler, refah ve mekanizmayı inanç içinde yaratmalarındaki başarı görülür¹³.

Düşüncelerinin şekillenmesinde ışığın büyük rol oynadığı düşünülür. Bu toprakların üzerindeki gökyüzünde ışığın kalitesi farklıdır. Sadece yazın bulutsuz günlerinde değil kışın bile ışık diğer Avrupa ülkelerine benzemez. Parlak, açık ve güçlüdür. Bu anakaranın güzelliği ilk olarak ışığa bağlıdır ve Yunan görüşünde

¹¹ J.C.Storbart, a.g.e.,2-3.

¹² E.Panofsky, Meaning In The Visual Arts, The University Of Chicago Press, Chicago 1982, 268-269.

¹³ C.M.Bowra, The Greek Experience, London 1958,2.

kuvvetli etkisi bulunur. Işık gözler üzerinde gizli bir disiplin yaratır. Nesnelere kontur ve rölyef olarak belirmesini sağlar. Bu onların neden büyük heykeltıraş ve mimar olduklarını ve resimlerinde neden ısrar eden ve kendine güvenen çizgilerin bulunduğunu açıklar¹⁴. Işık Yunan felsefesinin kesin çizgilerle kavranmasını sağlamıştır. Bu insanlar duygularını ışığın gücüyle korumuşlar ve şevkle işlerine yansıtmuşlardır. Eğer ışık bu ortamın ilk elemanı ise ikincisi denizdir. Anakaranın ya da adaların birçok bölgesini birbirine bağlayan deniz burada Avrupa'nın diğer ülkelerinden çok daha önemlidir¹⁵. Yunan karakterinin diğer kayda değer özelliği ise esnekliğidir. Bu özellikten dolayı uygarlıkları yeni yerler keşfettikçe gelişmiştir. Bu gelişme sırasında uygarlıklarının parlaklığını gelenekle yenilik arasındaki dengenin gücüyle korumuşlardır¹⁶.

Herodot, Yunan olmanın dört kriterini soy, dil, din ve kültür birliği olarak belirtir¹⁷. Bu birliğin sağlanmasında eğitimin önemli yeri vardır. Mitoloji genç Yunanlıların eğitiminde başlıca rolü oynar. Bir yandan mitolojinin görsel sunumu olan tapınak heykelleri diğer yandan mitosları tekrar tekrar söyleyen trajedilerin dolaylı etkileri daha kuvvetli olur. Fazlaca açıklama istemeksizin doğrudan ana noktaya işaret etmeleri ve her yeniden dönüşte eski hikayenin tümüyle değerli olduğunun takdir edilmesi mitolojinin diğer sanat dallarına göre trajedilerde geniş şekilde kullanılmasını sağladı. Antik dünyada her insan kendini dini ile kimliklendirirdi. Her ulus kendi kökleri ve kendi tanrılarıyla adlandırılırdı¹⁸. Antik insanın sanat ve edebiyatı özel gelenekleri her birinin kişisel bir kültürün üyesi olduğunu gösterir. Din bağlantı yollarından bir tanesidir. Örneğin klasik dönemdeki Yunan trajedileri dinidir. Din tüm ulusun kültürüdür ve özel karakter verir¹⁹.

¹⁴ C.M.Bowra, a.g.e.,11.

¹⁵ C.M.Bowra, a.g.e.,12 dipnot 14.

¹⁶ C.M.Bowra, a.g.e.,16 dipnot 16, 19 dipnot 17.

¹⁷ C.M.Bowra, a.g.e.,13 dipnot 15, 109 dipnot 18, 117 dipnot 20.

¹⁸ Ralph Ross, Symbols And Civilization, Science-Morals-Religion-Art, New York 1962, 176.

¹⁹ Ralph Ross, a.g.e., 177.

Yunanlılar, sanatlarında da görüldüğü gibi insanı çalışma için merkezi özne olarak kabul ediyorlardı. Konularını mitolojiden seçen Yunan sanatının etkisi kişiler üzerine direkt olur. Kendi yöntemleriyle bir hikaye anlatırlar ya da şiddetli bir hareketin en canlı anını gösterirler. Göze ve akla hitap ederler Yunan sanatı arkaik ve klasik dönemlerde gerçekçi ya da doğallığın dışında bir alandaydı. Bu sanatın başarısı insan bedenine özgü olmasıdır. Sanat dallarında elde edilen tüm tecrübelerin gerisinde meydan okurcasına yapılan analizler vardır. Sanatçılar seçtikleri konuların tüm detaylarıyla ilgilenirler. Bu nedenle Yunan resmi ve heykeli çok açıktır ve o oranda anlaşılmalıdır. Etkiyi arttıran özelliği de budur.

Onlara göre sanat bir bakıma taklit ya da mimesis'dir. Heykel için kullanılan kelime "eikon" benzerlik ya da imaj anlamına gelir. Sanat mümkün olabilen ölçülerin seçilmesine bağlıdır. Sanatları natüralizm ve realizm gibi iki gerçekten çok az bahseder. Sanatçılar insan varlığı ile ilgili yaptığı gözlemlerde gücü ve güzelliği en yüksek seviyede canlandırır. Sanatçıların sunduğu insan bedeni onların nedensel bir gözlemine dayanmaz. Onlar için ilgili ve en önemli olan duygulara dayanır²⁰.

M.Ö.5.yüzyılda geniş vizyon, gelişmiş teknik, pozisyonlardaki büyük çeşitlilik ve harekette büyük özgürlükle seçicilik başlar. Heykeller tanrıları anlattıkları zaman gençlik ve kuvvetle dolu oldukları görülür. Esnek bir zerafet, güzel şekillendirilmiş bir yumuşaklık vardır. Parthenon'un frizlerinde en açık şekliyle bu özellikler bulunur. Bu frizlerin başlıca özelliği devamlılığdır. Fakat bu devamlılık monotonluğa izin vermez. Sadece hareketlerin farklı şekilleri değil her sahnenin kendi karakterine sahip olması ve tamamlanmışlığı ideal olanı gösterir. Burada kontrol edilmiş özgürlük hazırlanmış bir planın parçasıdır. Tüm bunlar daha sonra Roma'ya miras kalacak olan Yunan estetik teorileri ışığında gerçekleşir²¹.

Dayanak noktalarından dolayı bu sanat özel bir kaliteye sahiptir. Sanatla ilgili kuralların çoğu arkaik ve klasik dönemlerde şekillenmiştir. Yapısı içindeki birlikten dolayı bu sanatta tam ve tek bir dünyanın etkisi

²⁰ C.M.Bowra, a.g.e., 148-149.

²¹ C.M.Bowra, a.g.e.,150-154, 158.

vardır. Hızla gelişmesini kendi orijinalliğine olduğu kadar, sanatın vatandaşların hayatında tuttuğu geniş yere de borçludur. Sanat, seven ve anlayan bir halk tarafından beslenmiştir. Önemli zamanlarda ulusal olan bu sanat bize kişisellikten çok tüm bir toplumu ve tüm bir uygarlığı anlatır. Sanatçıların avantajları ise problemleri çözmüş olmalarıdır. Sanat onlar için zamanın yenilmesi, korunan anıların yaşatılması, ölümden sonra zaferin devam ettirilmesidir²².

Böyle bir ortamın oluşturduğu klasik gelenek, Yunan geleneğinin mirasçısı olan Romalılara, onlardan da erken Hıristiyan ve Bizans dünyasının sanatına geçmiştir²³. Heykel, resim ve diğer sanat eserlerini biriktirme ve yağmalama çılgınlığı Romalıları ilk defa direkt olarak Yunan dünyasının sanat merkezleri ile karşı karşıya getirir. İ.Ö.3. ve 2.yüzyılda gösterişli ganimetler Roma'ya ulaşır. Böylece Yunan sanatına hayranlık oluşur ve Yunan geleneğinin Roma İmparatorluğu içerisinde devam etmesi sağlanır. İ.Ö.2.yüzyılda Romalılar, Yunan sanatçılarının başlıca patronları olan Hellenistik krallar gibi olmayı başarırlar. Evlerinin duvarlarını Yunan stilinde resimlerle süsleyip nişleri Yunan heykeltraşlığının şaheserlerinin kopyalarıyla doldururlar. Bunlar hayranlık duyulan geçmişin taklitleriydi. Roma fikirleri ve Yunan artistik becerisinin bileşimi Roma sanatının başlangıcını oluşturdu ve “Yunan sanatı Roma'nın hizmetinde” fikriyle en iyi ifadesini buldu²⁴. Böylece antik Yunan dünyasının başlıca yapıtları dolaylı yolla günümüze ulaştı. Roma İmparatorluğu içerisinde klasik gelenek Hadrian'ın imparatorluğu zamanındaki heykel ve resimlerle temsil edildi. Bunların etkileri İ.S.geç 2.yüzyıla kadar sürer. Sonra yeni eğilimler direkt olarak klasik formun karşısına çıkar, yeni fikirler gelişir, Bizans ve Ortaçağ sanatının başlangıcını oluşturur²⁵. Fakat büyük metropollerde antik çağın klasik geleneği

22 C.M.Bowra, a.g.e.,161-163.

23 The Book Of Art Volume 1, Origins Of Western Art, Milan 1966, 17.

24 The Book Of Art Volume 1, 18-20

25 The Book Of Art Volume 1, 21.

İ.S. 5. yüzyıla kadar sürmüştür²⁶.

Artistik gelişim anlamında Hıristiyan sanatının en erken örnekleri Roma İmparatorluğu'nun son yüzyılında yer alır. Erken Hıristiyanlar ortamlarında var olan figüratif sanatların avantajlarından faydalanarak bunlarla kendi dini ve ruhani özlemlerini ifade ettiler. Geç Roma imparatorluk sanatından adapte edilen bu görsel parçalar içerisinde klasik geleneği taşıyan formlar en popüler elemanlar oldu²⁷. M.S.4. yüzyılın ortalarında klasik gelenek ve tarz bir kez daha canlanır. Pagan mitolojisi ile ilgili sahnelerle, tipik Hıristiyan tasvirleri ya da günlük hayatla ilgili sahneler yan yanadır. Figürler klasik gelenek içerisinde karakterize edilmiş biçimleriyle devam ederler ve tanımlanmış yapısal formları açıktır²⁸. Yunan ve Roma'nın antik tanrıları Hıristiyanlıktan sonra da batıda uzun süre popüler imajlar olurlar. Fakat bu tanrılar devlere, cinlere, yer altında yaşadığı ve hazineleri beklediği zannedilen cücelere, perilere ve diğer ruhlara dönüştü. Tüm batı uluslarındaki peri hikayeleri, orman ve ev tanrılarını içerir. Fakat yeni isimlerle²⁹.

Antikçağ'dan Ortaçağ'a geçiş noktasında kavramları çeşitli eserlerinde kullanan Aziz Augustinus ile tüm Skolastik düşünce üzerinde olağanüstü bir etkisi bulunan Boethius yer alır³⁰. Ortaçağ Latinceyi ortak dil olarak, Kitabı Mukaddes metnini temel kitap olarak ve kilise babaları geleneğini klasik kültürün yegane tanığı olarak seçmekle veya seçmek zorunda kalmakla, sanki yeni hiçbir şey söylemiyormuş havası içinde, yorumları yorumlayarak ve yetkeli formülleri alıntılıyarak etkinliğini sürdürür³¹. Kilise babaları denilen ve yazıları din konusunda kural sayılan öğretisi sahipleri ve Ortaçağ doktrincileri, eskiçağ bilgisini kusursuzlaştırmaya, tanrısal öğelerle

26 V.M.Strocka, "Die Wandmalerei im römischen Ephesos", The Proceedings Of The Xth International Congress Of Classical Archaeology, Vol. 1, Ankara-İzmir/ 23-30.IX.1973, Ankara 1978, 487.

27 The Book Of Art Volume 1, 38, 39.

28 The Book Of Art Volume 1, 42, 47.

29 Ralph Ross, a.g.e., 178.

30 Umberto Eco, Ortaçağ Estetiğinde Sanat ve Güzellik, İstanbul 1998,53.

31 Umberto Eco, a.g.e.,15.

kaynaşmış bir doğayı, kutsal kitaplarda bulduklarını sandıkları ve gizemcilerin etkisinde kaldıklarını düşündükleri bir olağanüstü ile birleştirmeye, doğa alemiyle tanrısal lütuf alemi arasında birliği gerçekleştirmeye çabalamışlardır³². Ortaçağ estetik sorunlarından birçoğunu Klasik Antikçağ'dan miras almış; ama, bu konuları Hıristiyan görüşünün tipik insan, dünya ve Tanrısallık anlayışı içine yerleştirerek onlara yeni bir anlam vermiştir. Estetik sorunlardan söz ederken ve sanatsal üretimin ölçütlerini belirlerken Klasik Antikçağ'a çevirdikleri söylenmiştir. Bir bakıma tüm Ortaçağ kültürü, gerçeklik üzerine bir düşünme olmaktan çok, kültürel geleneğin bir yorumudur³³.

Tüm artistik stillerin gelişimi uygarlık içinde oluşmuş bir parçadır. Kendi kendilerini keşfederken diğer oluşmuş örneklerden ödünç alırlar. Bu ödünç aldıklarını değiştirir ve kendi formlarına sokarlar. Örneğin Hıristiyan sanatı bir yer altı faaliyetinin parçasıdır. Katakomplardaki sanattır. Erken dönemlerde Hıristiyan resmi Roma stilini taklit eder, antik figürleri kullanır ve bu figürleri kendi temalarına göre yeniden tanımlar. Omuzlarındaki koç ile Hermes, kayıp kuzusunu taşıyan iyi çoban haline gelir. Dante ve Milton'un Hıristiyan evrenin insanları için pagan figürleri kullanmalarında da görüldüğü gibi Hıristiyanlık antik pagandan ödünç almaya yüzyıllarca devam eder³⁴. Ortaçağ boyunca gelenekte tam anlamıyla bir kopuş hiçbir zaman olmamıştır. Edebiyat, felsefe, bilim ve sanat alanında klasik kavramlar yüzyıllar boyunca-özellikle de bilinçli olarak canlandırıldığı Charlemagne ve onun izleyicileri döneminde-varlıklarını sürdürmüşlerdir³⁵.

³² Claude Delmas, a.g.e.,102.

³³ Umberto Eco, a.g.e.,17.

³⁴ Ralph Ross,a.g.e.,224-225.

³⁵ Erwin Panofsky, İkonografi ve İkonoloji, Renaissance Sanatının İncelenmesine Giriş (Çeviren: Engin Akyürek), İstanbul 1995, 49.